

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษยชาติแต่ละเผ่าพันธุ์ได้กำเนิดมาในโลก และมีวิวัฒนาการมาหลายชั่วอายุคน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ กลุ่ม ชุมชน เมื่อทุกคนอยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมีแบบแผนในการดำเนินชีวิต มีกติกาของสังคมที่ต้องปฏิบัติตามกันเพื่อให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข วิธีการดำรงชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้เรียกว่าวัฒนธรรม วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม แต่ละชาติแต่ละสังคมมีแนวคิดและการปฏิบัติเป็นของตนเอง มีลักษณะเฉพาะของสังคมนั้นๆ ซึ่งแสดงออกทางด้านภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน และประเพณีต่างๆ มีระบบความเชื่อและเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งการเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของคนต่างวัฒนธรรม จะช่วยให้มนุษยชาติเข้าใจกันได้ง่ายขึ้น (ถาวร พู่เฟื่อง, 2543)

วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ จัดระเบียบชีวิตให้เจริญ อยู่ดี กินดี มีความสุขสะดวกสบาย รู้จักแก้ไขปัญหา ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์ที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยความจำเท่านั้น โดยที่มนุษย์มีการถ่ายทอดการเรียนรู้เป็นวิถีชีวิตหรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต มนุษย์เกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้และซึมซับในวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมในแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน (พิทยา สายหู, 2549) และวัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดหรือกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดีงามและเหมาะสม สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ตรงกันข้ามหากสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ล้าหลัง มีการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม มีค่านิยมที่ลอกเลียนแบบ สังคมนั้นก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้าและในที่สุดก็อาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม (ณรงค์ เส็งประชา, 2532)

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมมีการเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนแปลงอาจมาจากภายในสังคมนั้นเอง หรืออาจจะมาจากการกระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น ในเรื่องของการกระจายทางวัฒนธรรมจะต้องระลึกไว้เสมอว่าของใหม่ไม่ใช่จะดีทุกอย่างและของเก่าก็ไม่ใช่จะไม่ดีทั้งหมด การรับสิ่งใหม่ต้องรู้จักเลือกรับแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรู้จักเลือกเก็บรักษาของเก่าที่ดีและมีประโยชน์ไว้เช่นกัน ของเก่าบางอย่างในทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจำเป็นต้องเก็บรักษาไว้เป็นมรดกของชาติ การถ่ายทอด

วัฒนธรรมจะผ่านทางกระบวนการขัดเกลาทางสังคม มนุษย์สร้างวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และสังคม วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากประสบการณ์การรับรู้ร่วมกันทางสังคม การสร้างสม การสืบต่อและการถ่ายทอดเป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้จากสังคม ครอบครัว วัฒนธรรมไม่ได้เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งแต่เป็นมรดกทางสังคมถ่ายทอดได้โดยมีภาษาเป็นสื่อกลาง ทั้งจากการพูด การเขียน เพื่อถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น การสร้างบ้านเรือน เครื่องแต่งกายและหรือการปรุงอาหารต่าง ๆ (กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2549)

วัฒนธรรมอาหาร เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง มีการแลกเปลี่ยนและรับเอาจากวัฒนธรรมอื่น เป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันของคนต่างวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องของวัฒนธรรมต่างๆ ช่วยให้มีมนุษยชาติเข้าใจกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ง่ายขึ้น (พัฒนา วิสวะ, 2549) นอกจากนี้วัฒนธรรมอาหารยังเป็นภาพสะท้อนที่เป็นรูปธรรมของอุปนิสัย ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติทำให้มนุษย์ไม่มองหรือเข้าใจโดยใช้พื้นฐานของตนเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคนต่างวัฒนธรรม นอกจากนี้วิธีการกิน วิธีการปรุง รวมถึงฤดูกาล เวลาที่เหมาะสมหรือความเชื่อของการกินอาหารแต่ละชนิด แต่ละอย่างล้วนเกิดจากประสบการณ์ของบรรพบุรุษทั้งสิ้นซึ่งอาหารแต่ละชนิดเหมาะสมกับภูมิอากาศและสุขภาพของคนที่อยู่อาศัยในแต่ละเขต วัฒนธรรมอาหารมีความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับความเชื่อ โดยเฉพาะการหาวัตถุดิบมาปรุงอาหารจะมีเรื่องความเชื่อกำกับไว้แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละพื้นที่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอาหารนั้นส่วนใหญ่จะให้คุณกับร่างกาย มีประโยชน์ทั้งในด้านยาและสมุนไพรไปพร้อมๆ กัน ความเชื่อเหล่านี้ล้วนแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องอาหารของคนต่างชาติต่างภาษา ยังส่งผลสะท้อนให้เห็นถึงสุขภาพของคนในสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี (ประหยัด สายวิเชียร, 2547)

อาหารนอกจากจะเป็นหนึ่งในสี่ปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกชนชาติแล้ว วัฒนธรรมอาหารยังเป็นภาพสะท้อนที่เป็นรูปธรรมของอุปนิสัย ภูมิปัญญา วิถีชีวิตเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติอีกด้วย ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมทางด้านอาหารมาช้านาน จนถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่ได้พัฒนาและสั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันวัฒนธรรมอาหารไทยเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงอัตตะเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษการกินอาหารร่วมสำรับเป็นการสะท้อนลักษณะของสังคมที่มีน้ำใจ ช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปันกัน การปรุงอาหารที่ใช้เวลาควบคู่กับความประณีตก็สะท้อนอุปนิสัยใจเย็นละเอียดอ่อนของคนไทย ดังนั้นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนเรื่องอาหารและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น (สถาบันภาษาศาสตร์

และวัฒนธรรมศึกษาราชนครินทร์, 2549) ดังความสรุปของประหยัด สายวิเชียร (2547) ที่ว่า อยู่ต่างถิ่น มีถิ่นต่างกัน ตามแต่ลักษณะของภูมิอากาศและภูมิประเทศ เช่น พื้นที่ราบ ที่ราบลุ่ม ที่ราบสูง ที่สูง ภูเขา และภูเขาสูง

ชาวเขาในประเทศไทยเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มคนไทยทั่วไป ในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงในภาคเหนือตอนบนของประเทศมีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนไทย พื้นราบในประเทศไทยมีชาวเขาเผ่าหนึ่ง คือ แม้วซึ่งเรียกตัวเองว่า ม้ง ชาวม้งเป็นชาวเขาสาย จีน - ทิเบต ในกลุ่มจีน แบ่งชาวม้งเป็น 3 กลุ่มย่อยคือ ม้งดำ ม้งน้ำเงิน และม้งขาว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชื่อว่าถิ่นเดิมของม้งอยู่ในประเทศจีนมานานกว่า 3,000 ปี บริเวณแม่น้ำเหลือง แถบมณฑลยูนนาน กวางสี และกวางเจาต่อมาถูกจีนรุกรานจึงหนีไปอยู่ในลาว เวียดนามและ พม่า ซึ่งต่อมาได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทยประมาณปี พ.ศ. 2393 ปัจจุบันในประเทศไทยมีชาวเขาเผ่าม้ง กระจายอยู่ในเขตภาคเหนือ (เจริญ วรรณวิไล และคณะ , 2541) ชาวม้งส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูงหรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก มีจำนวนประชากรทั้งสิ้นประมาณ 151,080 คน ชาวม้งชอบตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขาสูงๆที่มีอากาศหนาวเย็นห่างไกลจากหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าอื่นๆ มีคำกล่าวในหมู่ม้งว่า น้ำเป็นของปลา ไฟเป็นของนก แต่ภูเขาสูงเป็นของม้ง สะท้อนให้เห็นว่า ชาวม้งนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บนยอดภูเขาสูง (ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย, 2545) ดังนั้นประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องอาหารย่อมมีความแตกต่างไปจากชาวเขาเผ่าอื่นๆ อาหารของชาวม้งมีลักษณะเรียบง่าย ซึ่งได้แก่ ข้าว เนื้อสัตว์ และผักต่าง ๆ เนื้อสัตว์นอกจาก เนื้อหมู เนื้อวัวและไก่ป่าแล้ว ชาวม้งนิยมกินผักหากผักใช้น้ำมันหมู ในอดีตชาวม้งมักปรุงอาหารง่ายๆ ตามธรรมชาติ ดังนั้นจึงกินผักที่ปลูกเองหรือหามาจากป่าเท่านั้น ชาวม้งมีความเชื่อว่าจะไม่กินอาหารที่ไม่รู้จักเพราะกลัวอาหารเป็นพิษอาจถึงตายได้ และไม่กินเนื้อสัตว์พวกสุนัข งู และม้า เพราะเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่สกปรก เมื่อกินจะทำให้ผิผิ (สุนทรี ศิลพิพัฒน์, 2539) ในอดีตชาวม้งนิยมอาหารประเภทที่ปรุงด้วยการต้ม ทอด และผัด มาก แต่ปัจจุบันชาวม้งเริ่มรับความเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวทำให้การปรุงอาหารของชาวม้งเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม (พิพิธพันธ์ชาวเขาออนไลน์, 2549)

วัฒนธรรมอาหารมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้า ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น การสื่อสารคมนาคม ระบบสื่อสารที่ทันสมัย เทคโนโลยีที่แปลกใหม่ การศึกษาของผู้คนในสังคมปัจจุบันเป็นผลมาจากอดีตและส่งผลกระทบต่อเมืองมาสู่ปัจจุบันและอนาคต จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมอาหารเป็นหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่ไม่ได้ตั้งอยู่เป็นเอกเทศ แต่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอาหารอื่นๆ ตลอดเวลา เช่นปัจจุบันพบว่ามีทางเลือกกินอาหาร

ตะวันตกมากขึ้นเพื่อความสะดวก รวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำลายวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมของชุมชนไปอย่างน่าเสียดาย อีกด้านหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไม่มีพรมแดนกั้นระหว่างการเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างรวดเร็วในเวลานี้ อาจทำให้กระแสวัฒนธรรมจากนานาประเทศทะลักเข้ามาเข้าสู่สังคมได้ง่าย ทำให้มีการรับเอาวัฒนธรรมอาหาร และวัฒนธรรมอื่นๆ ที่แฝงมากับภาพยนตร์ หรือละคร วัฒนธรรมอาหารพื้นราบและจากนานาประเทศ ยังคงหลั่งไหลกันเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่วัฒนธรรมประเพณี วัฒนธรรมอาหารความเชื่อดั้งเดิมของชนกลุ่มน้อยค่อยๆ ถูกกลืนหายไปพร้อมกับ การเปลี่ยนแปลงที่มาจากการรับวัฒนธรรมใหม่ (วิมล กิจวานิชขจร, 2540)

ผู้ศึกษาในฐานะที่มีเชื้อสายชาวม้งเห็นการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมอาหารค่อนข้างมาก จึงมีความสนใจศึกษาถึงวัฒนธรรมอาหารของชาวม้งในอดีตและปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การศึกษาข้อมูลวัฒนธรรมอาหาร อาจเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมอาหารที่ดี ซึ่งเป็นมรดกของชาวม้งที่น่าภาคภูมิใจ เพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมอาหารให้เยาวชนชาวม้งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอาหารของตน ไม่ให้ลืมเลือนจนไม่สามารถย้อนดู ร่องรอยความเป็นมา หรือรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมอาหารของชาวม้งได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาวัฒนธรรมอาหารของชาวม้ง : อดีตและปัจจุบัน

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งครอบคลุมถึง เรื่องวัฒนธรรมอาหารอดีตและปัจจุบัน แหล่งที่มาของอาหาร การเตรียมอาหาร วิธีการปรุง อุปกรณ์ที่ใช้ในการปรุงอาหาร การจัดเสิร์ฟ การรับประทานอาหาร และความเชื่อเรื่องอาหารของชาวม้ง

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ คือ ชาวม้ง ที่มีอายุระหว่าง 15-50 ปี ซึ่งทำอาหาร รับผิดชอบเรื่องอาหารในครอบครัว ศึกษาวัฒนธรรมอาหารม้งในปัจจุบัน ส่วนชาวม้งที่มีอายุ 51 ปี ขึ้นไป เป็นกลุ่มที่ให้ข้อมูลด้านวัฒนธรรมอาหารม้งในอดีต ประชากร อาศัยอยู่ ณ หมู่บ้านแม่แจ๊ะ ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

นิยามศัพท์เฉพาะ

วัฒนธรรมอาหาร หมายถึง การปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอาหาร ประกอบด้วย แหล่งที่มาของอาหาร การเตรียมอาหาร วิธีการปรุง อุปกรณ์ที่ใช้ในการปรุงอาหาร การจัดเสิร์ฟ การรับประทานอาหาร และความเชื่อเรื่องอาหารของชาวม้ง

ชาวม้ง หมายถึง ชาวม้ง ทั้งเพศชายและเพศหญิง ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งอาศัยอยู่ ณ หมู่บ้านแม่แจ๊ะ ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2549-2550

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมอาหารของชาวม้ง : อดีตและปัจจุบัน ได้รับประโยชน์ทางดังนี้

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมความอาหารของชาวม้ง ซึ่งใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมอาหารให้เยาวชนชาวม้งรุ่นหลัง
2. ได้ข้อมูลใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมอาหารม้งให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นข้อมูลในการศึกษาวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป